

Naar een doorlopend programma voor LOB

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Naar een doorlopend programma voor LOB

Februari 2013

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2013 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs: Viola van Lanschot Hubrecht, Jan van Hilten, Ruud Reenalda

In samenwerking met: Janine van Andel (Openbaar vmbo/mavo, Zeist), Nancy Brocken (MBC Economie en Groen, Tilburg), Han Geluk (Calvijn College, Tholen), Inge Kirsten en Guurtje Blaauboer (Buitenhout College, Almere)

Informatie

SLO

Afdeling: vmbo-mbo

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 663

Internet: www.slo.nl

E-mail: vmbo-mbo@slo.nl

AN: 5.6564.547

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Doelen van een eigentijds LOB	7
3.	Kenmerken van een loopbaan-oriënterend programma	9
4.	Een samenhangend en doorlopend programma voor LOB	11
5.	Knelpunten en succesfactoren in het keuzeproces	15
6.	De keuze van LOB-lesmateriaal	19
	Literatuur	21
	Bijlage 1 Programma praktijknabije LOB voor bb en kb.	23
	Bijlage 2 Checklist LOB	29
	Bijlage 3 Begrippenlijst LOB	35
	Bijlage 4 Checklist LOB-lesmateriaal	49

1. Inleiding

Leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo moeten al op jonge leeftijd een keuze maken die bepalend is voor hun verdere loopbaan. Zo dienen zij aan het eind van het tweede leerjaar een sectorkeuze te maken en een daarbij passend (beroepsgericht) programma te kiezen. Daarna wordt in leerjaar vier van alle leerlingen verwacht dat zij een keuze maken voor een vervolgopleiding. Uit diverse studies (Wester & Kessel, 2011; Neuvel & Van Esch, 2009) blijkt dat de overgangen tussen vmbo en mbo voor een aantal leerlingen moeizaam verlopen. Het komt vaak voor dat leerlingen het moeilijk vinden een vervolgopleiding te kiezen of een leerroute dan wel opleiding te continueren. Het gevolg is dat zij niet verwant doorstromen, switchen van opleiding of zonder startkwalificatie het mbo verlaten. Dit blijkt alles te maken te hebben met een zekere mate van onzekerheid van een aantal leerlingen over hun beroepsinteresse en beroepskeuze. Volgens Neuvel en Van Esch (2009) gaat het om 22% van de bb-leerlingen en 10% van de kb-leerlingen die dit risico lopen. Uit onderzoek van Wester en Kessel (2011) blijkt dat bijna een kwart van de geslaagden in de sectoren economie, techniek en landbouw - cohort 2009/2010 - niet verwant doorstromen, switchen van sector. Na twee jaar mbo-onderwijs is ca. 10% gewicht en ca. 8% gestopt met de opleiding.

De meeste vmbo-scholen ondersteunen in de eerste twee leerjaren van de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo het keuzeproces van de leerling via een programma voor praktische sectororiëntatie (PSO). In de laatste twee leerjaren van het vmbo bestaat het aanbod dikwijls uit een aantal losse loopbaanoriënterende activiteiten. Leerlingen bezoeken een voorlichtingsavond, een open dag van het mbo en bespreken wanneer ze nog niet zeker zijn van het vervolgotraject hun keuze met de decaan. Het keuzeproces is dan gericht op het geven van voorlichting en het maken van die ene keuze. Daarmee wordt voorbij gegaan aan het hoofdoel van Loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB), namelijk dat leerlingen leren kiezen en het keuzeproces leren doorgronden, inzicht leren krijgen in hun eigen kwaliteiten en motieven en zo voorbereid worden op een leven waarin steeds weer opnieuw keuzes voor opleiding en arbeid gemaakt moeten worden. Op deze manier is het keuzeproces het proces van de leerling dat gedurende de hele schoolperiode gevoed dient te worden door een coherent programma dat past bij de laatste inzichten over loopbaankeuzes. De praktijk laat zien dat nog lang niet altijd geredeneerd wordt vanuit de continuïteit van een programma en/of de samenhang daarbinnen. Docenten zeggen dan: "Zowel in de onderbouw als in de bovenbouw zijn er LOB-activiteiten, maar de verbinding ontbreekt". Of, "Er is geen samenhang tussen de activiteiten onderling." Ook komt het voor dat niet de belangen van de leerlingen, maar de belangen van de docent of de school prevaleren en de voorlichting een wervend karakter krijgt. In dat geval is te concluderen dat de actie zijn doel voorbij schiet.

In het project Van PSO naar LOB zijn op verzoek van de Stichting Platforms Vmbo (SPV) enkele praktische hulpmiddelen ontwikkeld. Deze komen van pas bij de vormgeving van een eigentijds, samenhangend en doorlopend LOB-programma waarin het keuzeproces van de leerling centraal staat. De hulpmiddelen in deze publicatie zijn bedoeld als een praktische handreiking voor managers, coördinatoren en decanen die hun LOB-programma tegen het licht willen houden en/of willen intensiveren.

Leeswijzer

In deze publicatie treft u in hoofdstuk 2 de doelen van LOB aan. De kenmerken van een loopbaanoriënterend programma en de leeromgeving worden in hoofdstuk 3 beschreven. In hoofdstuk 4 is LOB uitgewerkt in een samenhangend en doorlopend programma van klas 1 tot en met klas 4. Hoofdstuk 5 beschrijft op basis van een kleinschalige inventarisatie de knelpunten en succesfactoren rond het keuzeproces bij de overgang van leerjaar 2 naar leerjaar 3. Hoofdstuk 6 gaat in op het kiezen van lesmateriaal.

2. Doelen van een eigentijds LOB

In dit hoofdstuk worden de doelen van LOB beschreven zoals die de laatste jaren steeds gangbaarder zijn geworden in het vmbo. De doelstellingen zijn ontleend aan diverse recente onderzoeken naar loopbaangerichte leeromgevingen (Meijers, Kuijpers & Bakker, 2006; Kuijpers, Meijers & Bakker, 2006; Meijers, Kuijpers & Winters, 2010).

De huidige maatschappij wordt gekenmerkt door een grote dynamiek, waarbij werknemers vaak wisselen van baan, functies snel veranderen of verdwijnen en er geheel nieuwe functies bij komen. Van werknemers wordt gevraagd mee te bewegen met de dynamiek op de arbeidsmarkt en - wanneer noodzakelijk - zich bij te scholen of zelfs om te scholen. Daarnaast wordt van werknemers gevraagd betaald werk, zorgtaken, vrijwilligerswerk, studie en de invulling van vrije tijd te combineren. De vele keuzemogelijkheden op al deze terreinen gaan gepaard met vaak even zovele dilemma's. Om met deze dilemma's om te kunnen gaan is niet alleen een bepaalde persoonlijke kennis vereist. Daar hoort ook bij: een onderzoekende houding, het bepalen van de ambities, het stellen van prioriteiten en het maken van keuzes.

De uitdaging waar scholen voor staan is leerlingen via een samenhangend en doorlopend programma LOB die competenties aan te leren waardoor zij leren te onderzoeken, leren keuzes te maken en leren sturing te geven aan hun loopbaan. Daarmee is het doel van een programma voor LOB gedefinieerd, namelijk het ontwikkelen van loopbaancompetenties (zie tabel 1).

Loopbaancompetenties zijn competenties die de leerling gedurende zijn hele loopbaan, dus ook na school in zijn of haar arbeidzame leven, kan gebruiken en nodig heeft om tot gefundeerde keuzes te komen. In deze visie staat niet de (eenmalige) geïnformeerde keuze maar het keuzeproces, het leren kiezen centraal.

Tabel 1 Loopbaancompetenties en hun betekenis

Loopbaancompetenties	Betekenis
Capaciteitenreflectie	De leerling leert zichzelf kennen, onderzoekt wat zijn capaciteiten zijn en krijgt zicht op zijn eigen wensen en (on)mogelijkheden.
Motievenreflectie	De leerling onderzoekt wat zijn interesses en motieven zijn en ontdekt wat hij ¹ belangrijk vindt in het leven.
Werkexploratie:	De leerling onderzoekt wat voor beroeps- en opleidingsmogelijkheden er zijn en ontdekt wat hem wel en niet interesseert en waarom.
Loopbaansturing	De leerling ontdekt wat hij (nog) nodig heeft aan kennis, houding en vaardigheden om zijn doelen te realiseren en oefent daarop invloed uit; hij maakt keuzes en verantwoord keuzes.
Netwerken	De leerling ontdekt dat anderen van betekenis kunnen zijn voor zijn toekomst: hij legt contacten en onderhoud contacten.

¹ Waar hij genoemd wordt, bedoelen wij ook zij.

3. Kenmerken van een loopbaan-oriënterend programma

Onderzoek heeft uitgewezen dat een effectief loopbaanoriënterend programma en een goede loopbaangerichte leeromgeving aan drie condities moeten voldoen. De ontwikkeling van loopbaancompetenties wordt gestimuleerd in een leeromgeving die praktijknabij en vraaggestuurd is en waarin reflectie plaatsvindt op de opgedane ervaringen door met leerlingen de dialoog te hebben over die ervaringen (Meijers, Kuijpers & Bakker, 2006; Kuijpers, Meijers & Bakker, 2006; Meijers, Kuijpers & Winters, 2010). We lichten deze begrippen toe.

Praktijknabij

Het beperkte beroeps- en opleidingsbeeld dat leerlingen hebben, maakt dat het van belang is dat leerlingen werk en opleidingen in de breedte en/of in de diepte verkennen. Om realistische beroepsbeelden te kunnen ontwikkelen, is het nodig leerlingen veelvuldig in contact te brengen met de beroeps- en opleidingspraktijk en vooral realistische ervaringen op te laten doen. Leerlingen kunnen binnen en buiten de school realistische opdrachten uitvoeren om het kenmerkende van de sectoren, werkvelden, beroepen en opleidingen te ontdekken. Zij kunnen tijdens of na de lessen in gesprek gaan met beroepsbeoefenaren of met medeleerlingen en vrienden (peers). Ook ervaringen die leerlingen in hun vrije tijd opdoen, zijn rijke ervaringen die van betekenis kunnen zijn voor het keuzeprocess.

Vraaggestuurd

Bij de ontwikkeling van loopbaancompetenties hoort dat leerlingen een actieve rol krijgen in het eigen leerproces en zelf keuzes leren maken. Daarbij dient opgemerkt te worden dat vraagsturing in het regulier voortgezet onderwijs lastig te realiseren is en op gespannen voet kan staan met de doelen en eindtermen die vanuit de vakken en beroepsgerichte programma's gerealiseerd dienen te worden. Een hanteerbaarder begrip in dezen is 'medezeggenschap'. Leerlingen zullen gaandeweg het LOB-proces steeds meer invloed krijgen op de volgende (loopbaanoriënterende) stap en zullen daar gaandeweg het proces ook steeds meer aan toe zijn. In de meeste gevallen zal het keuzeprocess van de leerlingen zich vermoedelijk in de loop van de jaren meer en meer gaan toespitsen; bijvoorbeeld van 'iets' in de sector zorg en welzijn, naar 'iets' in de gezondheidszorg, gevolgd door een specifieke keuze voor doktersassistent en de opleiding die daarbij hoort.

Reflectie door dialoog

Voorwaarde voor de ontwikkeling van loopbaancompetenties is dat de leerling reflecteert op de opgedane ervaringen en er betekenis aan geeft. Reflectie is dus zowel doel als middel bij LOB. Leerlingen leren reflecteren door in gesprek te gaan met anderen. In een LOB-programma dient de leerling regelmatig uitgenodigd te worden tot reflectie op zijn eigen kwaliteiten en motieven (Wie ben ik? Wat kan ik? Wat wil ik? Waar sta ik voor?) en ook op de ervaringen die hij opdoet (Wat heb ik gedaan? Wat ging goed en wat minder goed? Hoe kwam dat? Wat past bij mij en wat niet? Waar ligt mijn passie en waar wil ik mij voor inzetten?). Hiervoor is het invullen van reflectieformulieren niet voldoende: er moet ook sprake zijn van echte gesprekken met leerlingen; de dialoog is van belang.

4. Een samenhangend en doorlopend programma voor LOB

In de inleiding is aangegeven dat scholen bij het aanbod van LOB-activiteiten nog lang niet altijd redeneren vanuit een samenhangend en doorlopend programma voor LOB. Zowel in de onder- als in de bovenbouw besteden scholen op de cruciale keuzemomenten aandacht aan LOB door een divers en soms incidenteel aanbod van LOB-activiteiten. Scholen geven dikwijls aan dat de samenhang tussen de activiteiten sterk verbeterd kan worden. Ook geven zij aan dat zij LOB structureel willen verankeren in het curriculum en het meer willen laten zijn dan het geven van voorlichting op belangrijke keuzemomenten. Om scholen te stimuleren vanuit een samenhangend en doorlopend programma te redeneren, heeft SLO op basis van eigentijdse inzichten over LOB voorbeeldmatig een uitwerking gemaakt van een programma.

Ontwikkeling van de voorbeeldmatige uitwerking

Via een proces van analyse, ontwerp en evaluatie zijn twee programma's ontwikkeld: een voor bb/kb en een voor de gemengde (gl) en theoretische leerweg (tl). De centrale vraag daarbij was wat de inhoud van een samenhangend en doorlopend programma voor LOB zou kunnen zijn en welke rollen daarin te onderscheiden zijn. Tijdens de eerste fase is op basis van literatuuronderzoek en bij SLO aanwezige kennis en ervaring een eerste concept ontwikkeld. De beide concepten (die slechts op enkele onderdelen van elkaar verschillen) zijn tijdens twee expertmeetings besproken. Er is nagegaan in hoeverre de betrokkenen zich konden vinden in de opzet en in de daarin onderscheiden taken. Op grond van de beide expertmeetings zijn de concepten aangepast. In deze publicatie staat de uitwerking voor bb/kb² centraal.

Functie van de voorbeeldmatige uitwerking

Het ontwikkelde programma (zie bijlage 1) is bedoeld om vanuit een eigentijdse visie een beeld te geven van de inhoud van een samenhangend en doorlopend LOB-programma en de mogelijke rollen die daarbij te onderscheiden zijn en kan verschillende functies hebben:

- Het kan als hulpmiddel dienen om het eigen LOB-programma tegen het licht te houden.
- De uitwerking kan als kapstok dienen bij het ontwikkelen of intensiveren van een eigen programma, lesmateriaal en leermiddelen. Daarbij kunnen de volgende vragen leidend zijn:
 - Wat doen we nu?
 - Wat zouden we willen doen?
- Het kan ook gebruikt worden om op school het gesprek te voeren over de rollen en taken van de betrokkenen. Dan kunnen de volgende vragen de revue passeren: Welke taken passen bij onze visie? Welke taken passen bij onze school? Wat willen we bereiken? Wat past bij de ontwikkeling die we in willen zetten?

Toelichting op de voorbeeldmatige uitwerking

Het ontwikkelde programma (zie bijlage 1) is schematisch uitgewerkt en start met een visie die aansluit bij de eerder beschreven doelen van LOB. Bepalend voor de inhoud van het programma is het moment waarop de sectorkeuze en/of vakkenpakketkeuze plaatsvindt. In bb/kb maken leerlingen - in de regel - in de loop van leerjaar 2 een sectorkeuze en in loop van leerjaar 4 een opleidingskeuze. Deze momenten zijn in het programma gemarkeerd. Vervolgens

² De uitwerking voor de gl en tl is te vinden op: www.SLO.nl/LOB

zijn per leerjaar de doelen beschreven. In leerjaar 1 ligt het accent op zelfexploratie, in leerjaar 2 komt daar de sectororiëntatie bij, in de leerjaren 3 en 4 wordt dit uitgebreid en aangevuld met beroeporiëntatie en opleidingsoriëntatie. De opbouw van het programma laat zich lezen als een stapeling. Deze stapeling dient met de nodige flexibiliteit gelezen te worden. Het proces van de leerling staat immers centraal en kan anders verlopen dan het voorgestelde programma. Daarna is beschreven wat de school aan activiteiten kan verrichten om de doelen te realiseren en te evalueren, wat de eventuele betrokkenheid van ouders kan zijn en welke activiteiten leerlingen kunnen ondernemen. Vervolgens wordt ingegaan op de mogelijke rollen en taken van de betrokkenen bij de (door)ontwikkeling en realisatie van een LOB-programma. Op veel scholen is LOB nog vooral 'een zaak van de decaan' en zijn docenten zich nog te weinig bewust van het belang van LOB. Tot slot: het programma zoals hier gepresenteerd doet geen uitspraak over de vorm. LOB kan als project of als apart vak ingeroosterd worden maar het kan ook integraal onderdeel uitmaken van de vakken, leergebieden of beroepsgerichte programma's in de bovenbouw van het vmbo.

LOB-checklist

Voor scholen die eerst hun huidige LOB-programma willen toetsen aan de in hoofdstuk 2 beschreven uitgangspunten is ter aanvulling op het programma een checklist ontwikkeld (bijlage 2). De checklist is gebaseerd op de inhoud van het curriculaire spinnenweb (fig. 1). Centraal staat de visie die verbonden is met een aantal elementen die van belang zijn voor het leren. Per element worden vragen gesteld. De uitkomst van de checklist geeft een indicatie wat, geredeneerd vanuit de in deze publicatie gehanteerde visie op LOB, reeds gerealiseerd is en wat (nog) niet. We adviseren de checklist door verschillende functionarissen in de school in te laten vullen en over de verschillen met elkaar van gedachten te wisselen. Wees daarbij kritisch en stel elkaar bijvoorbeeld de volgende vragen: Waaruit blijkt dat we dat onderdeel gerealiseerd hebben? Hoe hebben we dat gerealiseerd en waar zien we dat dan?

Figuur 1 Curriculaire spinnenweb (Van den Akker, 2003)

Eenduidig begrippenkader

Naarmate meer docenten betrokken worden bij de uitvoering van LOB of in hun eigen vak de LOB-component integreren, zal het belangrijker zijn eenduidig te communiceren met elkaar, naar leerlingen en naar ouders. Er is een groot aantal termen en begrippen in omloop als het gaat om het huidige LOB. De termen worden op scholen wel eens verschillend gebruikt met het gevaar dat er begripsverwarring en daarmee misverstanden ontstaan. Daarom heeft SLO een begrippenlijst samengesteld (zie bijlage 3).

5. Knelpunten en succesfactoren in het keuzeproces

In dit hoofdstuk wordt allereerst een algemeen beeld geschetst van de huidige praktijk van het keuzeproces in het vmbo. Hieruit komt naar voren dat er op de meeste scholen zowel in de onder- als in de bovenbouw aandacht is voor LOB en dat de samenhang daartussen versterkt kan worden. Geredeneerd vanuit een samenhangend en doorlopend programma is getracht om de knelpunten en succesfactoren in kaart te brengen, specifiek bij de overgang van leerjaar 2 naar leerjaar 3 kb en bb. Hiervoor zijn interviews afgenomen met een viertal decanen. De resultaten van deze interviews zijn in de vorm van knelpunten, succesfactoren en aanbevelingen in dit hoofdstuk opgenomen en dienen ter inspiratie bij het ontwikkelen en intensiveren van het eigen programma.

Het keuzeproces in de onderbouw

In de onderbouw van de beroepsgerichte leerwegen worden leerlingen op een meerderheid van de scholen in hun keuze ondersteund door de ervaringen die zij opdoen tijdens praktische sectororiëntatie (PSO). Door het uitvoeren van sectorspecifieke opdrachten ervaren leerlingen waar het in een bepaalde sector om draait. Hierbij maken scholen dikwijls gebruik van de eigen praktijklokalen en van de kennis en ervaring van de aanwezige beroepsgerichte docenten. Dat klinkt goed, maar er schuilen ook nadelen in deze aanpak. Het eerste nadeel is dat leerlingen alleen (binnenschools) kennismaken met die sectoren of programma's die de school zelf aanbiedt. Een tweede nadeel is dat persoonlijke belangen kunnen prevaleren, bijvoorbeeld bij leegloop van een specifiek programma of sector en PSO een wervend karakter krijgt. Het keuzeproces is immers het proces van de leerling. De uitdaging waar scholen voor staan is dat leerlingen niet gehinderd door 'andere belangen' loopbaancompetenties ontwikkelen en leren kiezen.

Het keuzeproces in klas 3 en 4

In klas 3 en 4 krijgen leerlingen een beroepsgericht programma waarbij de beroepsoriëntatie veelal in het teken staat van de afdeling die ze volgen. Ter illustratie: binnen de afdeling Zorg en Welzijn-breed richt de oriëntatie zich op die werkvelden die relevant zijn voor de sector. In de meeste gevallen werken leerlingen binnen de beroepsgerichte programma's aan levensechte opdrachten in de zogenoemde werkplekkenstructuur en gaan zij in klas 3 en/of klas 4 op stage. Omdat scholen er vaak van uitgaan dat de leerling zijn bestemming heeft bepaald, is er dikwijls geen sprake meer van een brede loopbaanoriëntatie waarin keuzes opnieuw tegen het licht worden gehouden. Het komt regelmatig voor dat leerlingen na het vmbo niet verwant doorstromen en bijvoorbeeld kiezen voor een opleiding in de economische richting terwijl zij het beroepsgerichte programma Zorg en Welzijn gevolgd hebben. De noodzaak om in klas 3 en 4 van het vmbo aandacht te besteden aan LOB is evident. Er doen zich hier volop kansen en mogelijkheden voor om loopbaancompetenties te ontwikkelen. In de beroepsgerichte leerwegen krijgen de leerlingen immers te maken met praktijkvakken en stages waarbij zij telkens (vaak iedere dag) praktijknabije ervaringen opdoen. Door reflectie op deze praktijkervaringen functioneel in te zetten en leerlingen over de grenzen van de sector ervaringen op te laten doen, ontdekken leerlingen waar ze moeite voor willen doen.

Een onderwijsinhoudelijke rol voor de decaan

Bij de ondersteuning van het keuzeproces heeft de decaan van oudsher een centrale rol. Vooral op grote scholen zijn er dikwijls aparte decanen voor de onderbouw en de bovenbouw. Bij de ontwikkeling van een doorlopend LOB-programma is samenwerking dan essentieel. De decaan begeleidt in samenwerking met de mentor de leerling in zijn beroepskeuze. In de praktijk zien we de rollen en taken van de mentor en decaan verschuiven. De mentor wordt loopbaanbegeleider die reflectiegesprekken gaat voeren met leerlingen. De decaan heeft onder andere kennis van opleidingen, opleidingseisen en beschikt over een aantal hulpmiddelen om leerlingen te adviseren bij hun studiekeuze. Geredeneerd vanuit het ontwikkelen van een samenhangend en doorlopend programma zou de decaan meer de verantwoordelijkheid kunnen nemen voor de inhoud en afstemming van het gehele LOB-programma. Hij voert dan de regie over het programma, coacht mentoren in hun nieuwe rol en krijgt een taak in het jaarlijks evalueren en bijstellen van het programma. De onderwijsinhoudelijke rol van de decaan is dan groot.

Resultaten interviews: knelpunten en succesfactoren

Om vanuit de schoolpraktijk meer zicht te krijgen op de knelpunten en de succesfactoren in het keuzeproces is ten behoeve van dit project een viertal decanen geïnterviewd. Centraal in de interviews stond de volgende definitie van het keuzeproces:

*"Het **keuzeproces** is het proces van de leerling waarbij hij na een brede **praktijknabije oriëntatie** op sectoren en opleidingen en zonder gehinderd te worden door 'andere belangen' een vervolgkeuze kan maken. In dit proces vindt **reflectie** plaats door - zonder de leerling te beïnvloeden - de ervaringen van de leerling te verbinden met zijn talenten en interesses."*

De vetgedrukte kenmerken in de bovenstaande definitie vormden de leidraad in de gesprekken met de decanen. In de hierna volgende paragraaf lichten we elk van de in de definitie gemarkeerde kenmerken toe en doen we per kenmerk verslag van enkele knelpunten en succesfactoren uit de scholen. Ieder kenmerk sluiten we af met een aanbeveling.

Het keuzeproces

Het keuzeproces kenmerken we als een proces van de leerling, waarbij de leerling vrij van eigen vooroordelen en niet beïnvloed door voorkeuren, meningen of belangen van anderen een vervolgkeuze kan maken. Het keuzeproces bestaat zowel uit een inhoudelijke component als een begeleidingscomponent.

Knelpunten uit de scholen

- Wij bieden alleen datgene aan wat we zelf in huis hebben.
- Beroepsgerichte docenten promoten tijdens de PSO-lessen de eigen afdeling, daardoor krijgt PSO een wervend karakter.
- Docenten zijn zich nog te weinig bewust van het belang van LOB. (Beroepsgerichte) vakdocenten leggen de prioriteit bij de inhoud van hun vak en kunnen de leerlingen daardoor moeilijk objectief begeleiden.
- Er is te weinig/geen expertise in huis om in de onderbouw alle vier de sectoren te bedienen.
- Het programma is aanbodgericht waardoor niet of nauwelijks rekening gehouden kan worden met de leervragen van de leerling.
- Leerlingen hebben vaak een verkeerd beeld van een sector op basis van een vooroordeel.

Succesfactoren uit de scholen

- Wij zoeken de samenwerking met scholen en/of bedrijven en instellingen in de buurt, om leerlingen ook die oriëntatie te geven die we zelf niet kunnen bieden.
- Wij organiseren speeddatebijeenkomsten met beroepsbeoefenaren, daardoor krijgen leerlingen een breder beeld van de arbeidsmogelijkheden.
- Niet de beroepsgerichte docent maar de vakdocent is bij ons de loopbaanbegeleider en de spil van het LOB-programma.
- De mentor heeft een goede relatie met de leerling en zijn ouders en er is structureel overleg tussen mentoren onderling en tussen mentoren en decanen.

Aanbeveling

- Borg het keuzeproces als proces van de leerling en ontwikkel hierin beleid.
- Geef leerlingen in de onderbouw een realistisch beeld van alle vier de sectoren.
- Creëer in het programma momenten waarop rekening gehouden kan worden met de leervragen van de leerling (medezeggenschap van leerlingen).
- Selecteer de begeleiders van het keuzeproces zorgvuldig, bepaal vooraf de competenties waarover een loopbaanbegeleider zou moeten beschikken (zie daarvoor: *De beroepsgerichte vakdocent als loopbaanbegeleider: De veranderende rol van de beroepsgerichte vakdocent in het vmbo (SLO, 2011)*).
- Organiseer professionaliseringsactiviteiten voor docenten.

Praktijk nabije oriëntatie

Het kenmerk van een praktijk nabije oriëntatie is dat leerlingen ervaringen opdoen aan de hand van realistische opdrachten in de echte beroeps- en opleidingspraktijk of, indien dit niet mogelijk is, in een gesimuleerde praktijksituatie. Het doel is dat leerlingen realistische beroeps- en opleidingsbeelden ontwikkelen.

Knelpunten uit de scholen

- De PSO-activiteiten zijn vooral binnenschoolse activiteiten, leerlingen komen niet in contact met de echte beroepspraktijk.
- Docenten vinden het lastig (geen contacten en geen tijd) om buitenschoolse activiteiten te organiseren.
- Jonge leerlingen vinden buitenschoolse ervaringen 'eng'.
- Het programma van de onderbouw sluit onvoldoende aan op het programma van de bovenbouw.
- Georganiseerde buitenschoolse activiteiten van bijvoorbeeld brancheverenigingen en excursies zijn vaak te passief.
- Er is te weinig tijd in het curriculum om praktijk nabije activiteiten te organiseren.

Succesfactoren uit de scholen

- Wij laten de leerlingen zoveel mogelijk buitenschoolse activiteiten uitvoeren. De ervaringen die leerlingen opdoen, werken motiverend en overstijgen het school- en afdelingsbelang. Hiervoor is structureel tijd ingepland.
- De mentor is verplicht twee vervolgopleidingen per jaar te bezoeken, zodat hij zicht krijgt op de vervolgmogelijkheden.

Aanbeveling

- Begin klein en veilig, sluit aan bij de ervaring van de leerling met werk (oppassen, pony verzorgen, krantenwijk) en sluit aan bij de ontwikkeling van de leerling.
- Ook kleine, op vaardigheden gerichte, buitenschoolse opdrachten ondersteunen leerlingen bij het ontwikkelen van beroepsbeelden. Bijvoorbeeld: vergelijk het werk van een

kassamedewerker in een drietal winkels (in drie sectoren). Andere vaardigheden die ingezet kunnen worden: observeren, interviewen, onderzoeken.

- Breng leerlingen in contact met beroepsdilemma's. Hierdoor kunnen leerlingen realistische beroepsbeelden ontwikkelen en ontdekken zij waar ze zich voor in willen spannen. Een beroepsdilemma is een discussie (innerlijke strijd) die voortkomt uit dilemma's/kwesties die spelen in het werkveld of de sector. Bijvoorbeeld een zorgdilemma: *Ik loop achter op mijn tijdschema, ga ik mevrouw Jansen wel of niet de steunkousen aantrekken? Ga ik wel of niet biologische groenten verkopen? Kies ik voor meer personeel in het kinderdagverblijf of voor een veilige speelomgeving?*
- Investeer in een structurele samenwerking met bedrijven en instellingen in de omgeving van de school. Onderzoek wat de leerling voor het bedrijf of de instelling kan betekenen: wat kan hij doen, welke bijdrage kan hij leveren?

Reflectie

Tijdens het reflectiemoment gaat de leerling in dialoog met zijn loopbaanbegeleider over zijn ervaringen. In dit gesprek blikt hij terug en kijkt vooruit om te ontdekken waar hij moeite voor wil doen.

Knelpunten uit de scholen

- Niet alle docenten zijn geschikt om reflectieve gesprekken te voeren.
- Reflectie en dialoog zijn niet structureel opgenomen in het programma.
- Mentoren komen nauwelijks toe aan reflectie en dialoog, ze hebben te veel leerlingen die ze moeten volgen.
- Het ontbreekt mentoren aan kennis en kunde om loopbaanreflectiegesprekken te voeren.

"Als praktijknabije oriëntatie niet gevolgd wordt door reflectie en dialoog, dan kun je die activiteiten net zo goed niet doen."

Succesfactoren uit de scholen

- Bij ons zijn alle mentoren geschoold in het voeren van reflectieve loopbaangesprekken en zijn daarmee loopbaanbegeleiders geworden.
- Leerlingen schrijven een persoonlijk levensverhaal dat input levert voor de reflectiegesprekken.
- Loopbaanreflectiegesprekken met leerlingen zijn structureel ingeroosterd.

Aanbeveling

- Zorg voor een professionaliseringstraject van docenten op het gebied van effectieve en efficiënte reflectieve werkvormen.
- Ontwikkel visie en beleid ten aanzien van de begeleiding.
- Zorg voor een variatie aan reflectieve werkvormen (zie daarvoor: *Bewust leren door reflecteren*. SLO, 2006).
- In de bovenbouw veranderen de rollen en taken van de beroepsgerichte vakdocent. De traditionele vakdocent was vooral 'vakgericht' terwijl deze bij integratie van LOB meer 'leerlinggericht' zal worden. De veranderende rol van de beroepsgerichte vakdocent in het vmbo vraagt om aanvullende competenties die een plaats kunnen krijgen in het personeelsbeleid van de school (Van Hilten, 2010).

Tot slot van dit hoofdstuk merken we op dat uit de interviews gebleken is dat veel bovengenoemde kenmerken erg afhankelijk zijn van de eigen, vaak totaal verschillende, omstandigheden waar scholen mee te maken hebben. Wat bij de ene school makkelijk te realiseren is, blijkt bij een andere school totaal niet mogelijk.

6. De keuze van LOB-lesmateriaal

Er is een zeer ruim aanbod van leermiddelen die het keuzeproces ondersteunen. In de praktijk blijkt dat er onderscheid te maken is tussen leermiddelen voor PSO en leermiddelen voor LOB. Door contextrijke of levensechte en vooral praktische activiteiten krijgen leerlingen in leerjaar 1 en of 2 van het vmbo de gelegenheid zich te oriënteren op sectoren. LOB staat dikwijls voor een combinatie van activiteiten die het keuzeproces ondersteunen. Daarbij valt te denken aan diverse testen (IQ-test, interesse-, beroepen-, persoonlijkheidstest, et cetera), bekijken van beroepenfilms, voorlichtingsbijeenkomsten, mbo-meeloopdagen en excursies, aangevuld met realistische contextrijke lesactiviteiten. Met name de contextrijke lesactiviteiten dragen bij aan het ontwikkelen van beroeps- en opleidingsbeelden.

Behalve diverse uitgeverijen hebben ook SLO en landelijke Pedagogische Centra, zoals KPC en APS, modules en producten ontwikkeld. Diverse kenniscentra hebben branchespecifiek lesmateriaal ontwikkeld voor leerjaar 1 en/of 2 van het vmbo. Op de sites van de kenniscentra is veel informatie beschikbaar over de arbeidsmarkt, de beroepen en opleidingen die zij vertegenwoordigen. Ook bieden sommige sites van kenniscentra beroepenfilms aan en/of kunnen leerlingen online testen of zij geschikt zijn voor een beroep.

Het aantal sites met beroepenfilms is de laatste jaren enorm toegenomen. Via de site www.opleidingenberoep.nl kunnen leerlingen (en ouders, maar ook decanen en docenten) zich breed oriënteren op allerlei beroepen en opleidingen. Deze site is het resultaat van een samenwerking tussen kennis- en belangenorganisaties, kenniscentra, opleidingsaanbieders en bedrijven en werkgevers. Kortom: er zijn veel leermiddelen beschikbaar die het keuzeproces ondersteunen. De kunst is om een goede keuze te maken uit het aanbod: een keuze die past bij de eigentijdse visie op LOB en bij een samenhangend programma.

Om scholen te ondersteunen bij het kiezen van lesmateriaal heeft SLO de Checklist LOB-lesmateriaal ontwikkeld. De checklist is geëvalueerd door de bij het project betrokken docenten. De checklist is opgebouwd aan de hand van de door SLO gehanteerde kwaliteitscriteria waaraan een leerplan en lesmaterialen moeten voldoen:

Kwaliteitscriteria	
Relevantie	Het lesmateriaal voorziet in behoefte en berust op valide inzichten
Consistentie	Het lesmateriaal zit logisch en samenhangend in elkaar
Bruikbaarheid	<p><i>Verwachte</i> De inschatting is dat het lesmateriaal praktisch uitvoerbaar is in de situatie waarvoor het bedoeld is.</p> <p><i>Werkelijke</i> Het lesmateriaal blijkt praktisch uitvoerbaar in de situatie waarvoor het bedoeld is.</p>
Effectiviteit	<p><i>Verwachte</i> De inschatting is dat werken met het lesmateriaal leidt tot de gewenste resultaten</p> <p><i>Werkelijke</i> Werken met het lesmateriaal blijkt te leiden tot de gewenste resultaten.</p>

Kwaliteitscriteria (Thijs & Van den Akker, 2009) Leerplan in ontwikkeling, pp. 43 – 44).

De vier kwaliteitscriteria, relevantie, consistentie, bruikbaarheid en effectiviteit, bouwen min of meer op elkaar voort. Of lesmateriaal effectief is, zal mede afhangen van de bruikbaarheid (kan het worden uitgevoerd zoals bedoeld) en van de relevantie en consistentie van de beoogde doelen en inhouden.

Voor lesmateriaal geldt dat de *verwachte* bruikbaarheid en effectiviteit bepaald kunnen worden door docenten in de gelegenheid te stellen het materiaal te bestuderen en er vervolgens hun oordeel over te laten vellen. Echter, er kunnen alleen gegevens verzameld worden over de *werkelijke* bruikbaarheid en effectiviteit van het materiaal wanneer docenten en leerlingen ook daadwerkelijk in de onderwijspraktijk met de nieuwe materialen werken. Dit kan door een aantal pilots met het lesmateriaal uit te voeren en deze te evalueren.

Door de doelen en de kenmerken van een eigentijds LOB-programma (zie hoofdstuk 1 en 2) te combineren met de vier kwaliteitscriteria waaraan een leerplan moet voldoen, heeft SLO een checklist gemaakt. De checklist is een hulpmiddel voor docenten om bestaand en nieuw lesmateriaal te screenen. U treft de checklist aan in bijlage 4.

Literatuur

Kuijpers, M., Meijers, F., & Bakker, J. (2006). *Krachtige loopbaangerichte leeromgevingen in het (v)mbo: hoe werkt het?* Driebergen: HPBO.

Kuijpers, M., & Meijers, F. (2008). *Loopbaanleren en –begeleiden in het hbo.* 's-Gravenhage: Haagse Hogeschool.

Meijers, F., Kuijpers, M., & Bakker, J. (2006). *Over leerloopbanen en loopbaanleren. Loopbaancompetenties in het (v)mbo.* Driebergen: Het Platform Beroepsonderwijs.

Meijers, F., Kuijpers, M., & Winters, A. (2010). *Leren kiezen, kiezen leren. Een literatuurstudie.* Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

Neuvel, J., & Esch, W. van (2009). *Van vmbo naar mbo: doorstroom en loopbaankeuzes. Monitor doorstroom vmbo-mbo, cohort 4 en cohort 5.* 's-Hertogenbosch: ECBO.

Thijs, A., & Akker, J. van den (2009). *Leerplan in ontwikkeling* (pp. 43 – 44). Enschede: SLO.

Wester, M., & Kessel, N. van (2011). *Vermindering uitval op mbo door sectoroverstijgende programma's in het vmbo. In- en doorstroomgegevens van de sectoroverstijgende programma's in het vmbo.* ITS: Nijmegen.

Hilten, J. van (2010). *De beroepsgerichte vakdocent als loopbaanbegeleider: De veranderende rol van de beroepsgerichte vakdocent in het vmbo.* Enschede: SLO.

Hilten, J. van, & Jansma, N. (2011). *Klaar voor de start?: LOB geïntegreerd in de beroepsgerichte vakken van het vmbo.* Enschede: SLO.

Bijlage 1 Programma praktijknabije LOB voor bb en kb.

Programma praktijknabije LOB voor bb en kb. Wat doet de school?						
	Visie Het doel van LOB is dat leerlingen <i>leren</i> kiezen en het keuzeproces leren doorgronden om zo voorbereid te zijn op een leven waarin steeds weer keuzes voor opleiding en arbeid gemaakt moeten worden. Centraal in het LOB-proces staat het ontwikkelen van loopbaancompetenties: capaciteitsreflectie (Wat kan ik?), motievenreflectie (Wat wil ik?), werkexploratie (Hoe kan mijn werk eruit zien? Waar voel ik me op mijn plaats?), loopbaansturing (Hoe maak ik de juiste keuzes?) en netwerken (Wie heb ik daarbij nodig?). Met hoofd, hart en handen ervaren en doorlopen leerlingen het keuzeproces. Een steeds weer terugkerend element is reflectie op (praktijk)ervaringen en gebeurtenissen in het leven van de leerling.					
	Onderbouw/bovenbouw		Onderbouw		Bovenbouw	
	Leerjaar	Vmbo leerjaar 1	Vmbo leerjaar 2	Vmbo leerjaar 3	Vmbo leerjaar 4	Mbo
	Belangrijke keuzemomenten		Sectorkeuze/vakkenpakket		Opleidingskeuze	
	Accent op	Zelfexploratie	Zelfexploratie Sectororiëntatie	Zelfexploratie (Sectororiëntatie bij intersectoraal) Beroeporiëntatie (Opleidingsoriëntatie)	Zelfexploratie Beroeporiëntatie Opleidingsoriëntatie	Diplomering voor- en toeleiding naar de arbeidsmarkt of vervolgopleiding
Wat doet de school?	Doel	De school stelt zich ten doel dat: <ul style="list-style-type: none"> de leerling krijgt zicht op zijn eigen talenten en mogelijkheden al of niet gekoppeld aan beroepscontexten en antwoord kan geven op vragen als <ul style="list-style-type: none"> - Wie ben ik? - Wat kan ik? - Wat wil ik? 	De school stelt zich ten doel dat: <ul style="list-style-type: none"> de leerling - op neutrale wijze - ervaringen opdoet in de vier sectoren en kan vertellen welke sector bij hem/haar past. 	De school stelt zich ten doel dat: <ul style="list-style-type: none"> de leerling betekenisvolle praktijkervaringen opdoet. In verschillende werkvelden van de (verschillende) sector(en) en de voor- en nadelen ontdekt. De leerling leert de ervaringen te verbinden met de eigen wensen, waarden en mogelijkheden. 	De school stelt zich ten doel dat: <ul style="list-style-type: none"> de leerling door kennis en ervaring in de verschillende sectoren met beroepen en door ervaringen met opleidingen een keuze kan maken voor een opleiding of voor een opleidingsdomein in het mbo. 	De ontvangende school stelt zich ten doel dat: <ul style="list-style-type: none"> de leerling geïnformeerd en gemotiveerd een startkwalificatie behaalt.
	Activiteiten gericht op: <ul style="list-style-type: none"> realisatie evaluatie 	De school: <ul style="list-style-type: none"> heeft een jaarplanning met een rooster waarin LOB-activiteiten structureel zijn opgenomen in leerjaar 1; heeft een LOB-leerplan voor leerjaar 1 gericht op zelfexploratie; evalueert het LOB-programma en inschrijvingen van leerjaar 1. 	De school: <ul style="list-style-type: none"> heeft een jaarplanning met een rooster waarin LOB-activiteiten structureel zijn opgenomen in leerjaar 2; heeft een LOB-leerplan voor leerjaar 2, gericht op zelfexploratie en sectororiëntatie; organiseert individuele reflectiegesprekken; evalueert het LOB-programma. 	De school: <ul style="list-style-type: none"> heeft een jaarplanning met een rooster waarin LOB-activiteiten structureel zijn opgenomen in leerjaar 3; heeft een leerplan voor leerjaar 3, gericht op zelfexploratie, sectorkeuze, beroeporiëntatie en eventueel opleidingsoriëntatie; organiseert individuele reflectiegesprekken; evalueert het LOB-programma en de sectorkeuzes. 	De school: <ul style="list-style-type: none"> heeft een jaarplanning met een rooster waarin LOB-activiteiten structureel zijn opgenomen in leerjaar 4; heeft een leerplan voor leerjaar 4 gericht op zelfexploratie, beroepsoriëntatie en opleidingsoriëntatie; organiseert individuele reflectiegesprekken; evalueert het LOB-programma en de inschrijvingen voor de vervolgopleiding. 	De ontvangende school: <ul style="list-style-type: none"> evalueert de resultaten van leerlingen met de toeleverende school.
	Activiteiten gericht op: <ul style="list-style-type: none"> ouderparticipatie 	De school: <ul style="list-style-type: none"> brengt het belang van LOB onder de aandacht van ouders. 	De school: <ul style="list-style-type: none"> betreft ouders bij LOB-activiteiten; organiseert docent – leerling - ouder gesprekken; brengt het keuzeproces onder de aandacht van ouders; brengt het belang van 'praten met kind(eren)' over ervaringen en gebeurtenissen in het kader van het keuzeproces onder de aandacht. 	De school: <ul style="list-style-type: none"> betreft ouders bij LOB-activiteiten (als rolmodel, coach, stagebegeleider, gastspreker); organiseert docent – leerling - ouder gesprekken; organiseert ouderavonden waarop leerlingen resultaten van LOB-activiteiten presenteren. 	De school: <ul style="list-style-type: none"> betreft ouders bij LOB-activiteiten (als rolmodel, coach, stagebegeleider, gastspreker); informeert ouders over vervolgopleidingen; wijst op het belang samen met het kind de open dagen te bezoeken en over de ervaring te spreken; organiseert docent-, leerling-ouder gesprekken; organiseert ouderavonden waarop leerlingen resultaten van LOB-activiteiten presenteren. 	De ontvangende school: <ul style="list-style-type: none"> informeert ouders en leerlingen objectief over de inhoud en de werkwijze op de opleiding; informeert ouders en leerlingen objectief over de toekomstmogelijkheden; informeert ouders en leerlingen objectief over de doorstroommogelijkheden.

Programma praktijknabije LOB voor bb en kb. Wat doet de leerling?

<p>Visie Het doel van LOB is dat leerlingen <i>leren</i> kiezen en het keuzeproces leren doorgronden om zo voorbereid te zijn op een leven waarin steeds weer keuzes voor opleiding en arbeid gemaakt moeten worden. Centraal in het LOB-proces staat het ontwikkelen van loopbaancompetenties: capaciteitsreflectie (Wat kan ik?), motievenreflectie (Wat wil ik?), werkexploratie (Hoe kan mijn werk eruit zien? Waar voel ik me op mijn plaats?), loopbaansturing (Hoe maak ik de juiste keuzes?) en netwerken (Wie heb ik daarbij nodig?). Met hoofd, hart en handen ervaren en doorlopen leerlingen het keuzeproces. Een steeds weer terugkerend element is reflectie op (praktijk)ervaringen en gebeurtenissen in het leven van de leerling.</p>					
Onderbouw/bovenbouw		Onderbouw		Bovenbouw	
Leerjaar	Vmbo leerjaar 1	Vmbo leerjaar 2	Vmbo leerjaar 3	Vmbo leerjaar 4	Mbo
Belangrijke keuzemomenten	Sectorkeuze/vakkenpakket		Opleidingskeuze		
Accent op	Zelfexploratie	Zelfexploratie Sectororiëntatie	Zelfexploratie (Sectororiëntatie bij intersectoraal) Beroeporiëntatie (Opleidingsoriëntatie)	Zelfexploratie Beroeporiëntatie Opleidingsoriëntatie	Diplomering voor- en toeleiding naar de arbeidsmarkt of vervolgopleiding
Wat doet de leerling?	<p>De leerling:</p> <ul style="list-style-type: none"> • voelt wie hij is en wat hij kan; • droomt over zijn toekomst; • praat met anderen over zijn toekomstdromen; • onderzoekt de mogelijkheden voor zichzelf; • spreekt met anderen over zijn wensen en ambities; • houdt zijn ontwikkeling in een portfolio bij. 	<p>De leerling:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ervaart de vier sectoren 'aan den lijve'; • bedenkt hoe het is om in de sectoren te werken; • praat met anderen (volwassenen en medeleerlingen) over zijn ervaringen in de sectoren; • verbindt de ervaring met zijn eigen wensen en mogelijkheden en maakt een sectorkeuze; • houdt zijn ontwikkeling in een portfolio bij. 	<p>De leerling:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ervaart en onderzoekt de verschillende werkvelden binnen de sector(en) 'aan den lijve' en verkent daarin de voor- en nadelen; • stelt zich voor hoe het is om in de betreffende werkvelden te werken; • geeft met anderen betekenis aan. zijn ervaringen; • legt verbanden tussen zijn ervaringen en zijn mogelijkheden en wensen; • trekt een conclusie; • houdt zijn ontwikkeling in een portfolio bij. 	<p>De leerling:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kijkt rond in verschillende mbo-opleidingen en ervaart enkele opleidingen door middel van een proefstudietraject; • schat in of de opleiding bij hem past; • spreekt met anderen over zijn ervaringen; • trekt een conclusie door verbanden te leggen tussen zijn mogelijkheden en zijn wensen; • houdt zijn ontwikkeling in een portfolio bij. 	<p>De mbo-deelnemer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • leert en loopt stage binnen zijn beroepsopleiding; • verkent werkvelden binnen zijn opleidingskeuze; • onderzoekt of hij/zij verder wil studeren; • behaalt zijn startkwalificatie.

Programma praktijknabije LOB voor bb en kb. Wat zijn de taken?

Wat doet de LOB coördinator of decaan ?	Activiteiten gericht op: <ul style="list-style-type: none"> • leerplanontwikkeling • coördinatie • professionalisering • ondersteuning 	<p>De LOB coördinator of decaan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ ontwikkelt visie, stelt een LOB-beleidsplan op en zorgt voor draagvlak in de school; ☐ kent de aansluitingsproblematiek: basisonderwijs – vmbo en vmbo – mbo; ☐ evalueert en actualiseert het LOB-leerplan met betrokkenen (ontwikkelen en bijstellen); ☐ ondersteunt en instrueert docenten/mentoren bij de uitvoering van het LOB-leerplan; ☐ overlegt met directie over de inhoud en de voortgang van het LOB-leerplan; ☐ overlegt met directie over scholingsprogramma's voor collega's; ☐ ondersteunt leerlingen met opleidingsvragen en verwijst, zo nodig, leerlingen door naar externe loopbaanadviseurs; ☐ coördineert buitenschoolse activiteiten zoals excursies, stages en bezoeken aan vervolgopleidingen; ☐ coördineert de warme overdracht tussen mentoren en vervolgopleidingen; ☐ analyseert, evalueert en rapporteert de doorstroom van (oud) leerlingen naar het vervolgonderwijs; ☐ onderhoudt externe contacten; ☐ onderhoudt de eigen expertise; ☐ geeft voorlichting aan leerlingen en ouders. <p>Kortom: geeft leiding aan de uitvoering van het LOB-programma en is eindverantwoordelijk.</p>
Wat doet de LOB-docent/mentor/loopbaanbegeleider?	Activiteiten gericht op: <ul style="list-style-type: none"> • uitvoering • begeleiding • evaluatie 	<p>De docent in de rol van mentor of loopbaanbegeleider:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ ziet het nut en de waarde in van LOB; ☐ voert het LOB-programma uit; ☐ laat leerlingen talenten en mogelijkheden ontdekken; ☐ stimuleert leerlingen de beroepspraktijk te ontdekken; ☐ stimuleert leerlingen de opleidingspraktijk te ontdekken; ☐ begeleidt leerlingen bij loopbaanvragen; ☐ reflecteert met leerlingen op hun ervaringen en hanteert daarbij verschillende werkvormen; ☐ voert met leerlingen (individueel) loopbaanreflectiegesprekken; ☐ organiseert groeps gesprekken waarin de leerlingen vertellen over opgedane ervaringen; ☐ ondersteunt leerlingen bij het gebruik van een portfolio; ☐ kent zijn leerlingen; ☐ assisteert bij buitenschoolse activiteiten zoals excursies, stages en proefstudeeractiviteiten; ☐ evalueert en actualiseert het LOB-programma met collega's (ontwikkelen en bijstellen); ☐ kent het mbo en heeft zicht op mogelijkheden in het mbo; ☐ is op de hoogte van de aansluitingsproblematiek; ☐ stimuleert de naadloze aansluiting op het mbo.
Wat doet de vakdocent?	Activiteiten gericht op: <ul style="list-style-type: none"> • uitvoering • begeleiding • evaluatie 	<p>De vakdocent:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ ziet het nut en de waarde in van LOB; ☐ legt vanuit zijn vak een relatie met beroepen en opleidingen: de echte beroepspraktijk; ☐ ontwikkelt voor zijn vak opdrachten waarin leerlingen in contact komen met de beroeps- en opleidingspraktijk; ☐ reflecteert met leerlingen op hun ervaringen en hanteert daarbij verschillende werkvormen; ☐ evalueert en actualiseert de LOB-activiteiten in het eigen vakprogramma (ontwikkelen en bijstellen); ☐ deelt zijn ervaringen met collega's.
Wat doen de ouders?	Activiteiten gericht op: <ul style="list-style-type: none"> • begeleiding 	<p>De ouder(s)/verzorger(s):</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ stimuleren hun zoon/dochter informatiebijeenkomsten en open dagen te bezoeken; ☐ bezoeken ouderavonden over het keuzeproces; ☐ nemen deel aan docent- en leerlinggesprekken voor de belangrijke keuzemomenten in de schoolloopbaan; ☐ praten met hun zoon/dochter over zijn interesse, mogelijkheden, capaciteiten en ambities; ☐ stimuleren zoon/dochter zich te oriënteren en een keuze te maken voor een passende vervolgopleiding.

Bijlage 2 Checklist LOB

Checklist LOB

Deze checklist is bestemd voor scholen die hun huidige LOB-praktijk willen toetsen. De checklist is door schoolleiders, decanen of LOB-coördinatoren te gebruiken als 0-meting en als waarderingskader. De uitkomst geeft een idee op welke punten het LOB-programma aangepast zou kunnen worden.

De checklist is opgebouwd rond het curriculaire spinnenweb (Van den Akker, 2003).

Figuur 1 Curriculaire spinnenweb (Van den Akker, 2003)

De metafoer van het spinnenweb onderstreept het kwetsbare karakter van een curriculum. Spinnenwebdraden zijn enigszins flexibel, maar dreigen te scheuren als er te hard en eenzijdig aan bepaalde draden getrokken wordt, zonder dat de andere draden meebewegen. Een check van LOB in het leerplan betekent dat alle componenten nagelopen, besproken en eventueel aangepast moeten worden. Wijzigingen in de ene 'draad' heeft gevolgen voor elk van de andere componenten. Vooral het bespreken en bediscussiëren van de uitkomsten is van belang. Stelt uzelf bij het invullen van de checklist steeds de vragen: Waaruit blijkt dat? Hoe hebben we dat gerealiseerd? Waar zien we dat?

De kern en de negen draden van het spinnenweb verwijzen naar alle onderdelen van het curriculum die elk een vraag over het (plannen van) leren door leerlingen betreffen (Thijs & Van den Akker, 2009).

Component	Kernvraag
Visie	Waarvoor leren zij?
Leerdoelen	Waarheen leren zij?
Leerinhoud	Wat leren zij?
Leeractiviteiten	Hoe leren zij?
Docentrollen	Hoe is de rol van de leraar bij hun leren?
Bronnen en materialen	Waarmee leren zij?
Groeperingsvormen	Met wie leren zij?
Leeromgeving	Waar leren zij?
Tijd	Wanneer leren zij?
Toetsing	Hoe wordt hun leren getoetst?

Checklist LOB

Checklist LOB					
Stel u zelf bij het invullen van de checklist steeds de vragen: Waaruit blijkt dat? Hoe hebben we dat gerealiseerd? Waar zien we dat? Zie voor de verklaring van de begrippen de LOB-begrippenlijst .		Ja, wij hebben dit gerealiseerd	Ja, dit is bijna gerealiseerd	Nee, dit is nog in ontwikkeling	Nee, dit moet nog gebeuren
Visie en uitgangspunten					
1	Is er draagvlak voor LOB?	☐	☐	☐	☐
2	Is er een schoolbrede visie op LOB?	☐	☐	☐	☐
3	Is de visie vertaald in een doorlopend programma?	☐	☐	☐	☐
4	Ondersteunt de visie <i>alle</i> uitgangspunten van praktijk nabij LOB:	☐	☐	☐	☐
	a. ervaringsgericht	☐	☐	☐	☐
	b. praktijk nabij	☐	☐	☐	☐
	c. vraaggestuurd	☐	☐	☐	☐
	d. reflectief	☐	☐	☐	☐
	e. ontwikkelen van loopbaancompetenties	☐	☐	☐	☐
Leerdoelen					
5	Wordt er gewerkt aan capaciteitenreflectie (Wat kan ik het best?)?	☐	☐	☐	☐
6	Wordt er gewerkt aan motievenreflectie (Waar ga en sta ik voor?)?	☐	☐	☐	☐
7	Is er sprake van werkexploratie (Waar ben ik het best op mijn plek?)?	☐	☐	☐	☐
8	Is er sprake van loopbaansturing (Hoe bereik ik mijn doel?)?	☐	☐	☐	☐
9	Is er sprake van netwerken (Wie heb ik nodig om mijn doel te bereiken?)?	☐	☐	☐	☐

Checklist LOB					
Stel u zelf bij het invullen van de checklist steeds de vragen: Waaruit blijkt dat? Hoe hebben we dat gerealiseerd? Waar zien we dat? Zie voor de verklaring van de begrippen de LOB-begrippenlijst .		Ja, wij hebben dit gerealiseerd	Ja, dit is bijna gerealiseerd	Nee, dit is nog in ontwikkeling	Nee, dit moet nog gebeuren
Leerinhouden					
10	Zijn de LOB-leerinhouden van alle leerjaren gericht op zelfexploratie?	☐	☐	☐	☐
11	Zijn de leerinhouden van leerjaar 2 vooral gericht op sectororiëntatie (op alle vier sectoren: GN, ZW, TN, EC)?	☐	☐	☐	☐
12	Zijn de LOB-leerinhouden in de bovenbouw gericht op werkexploratie?	☐	☐	☐	☐
13	Zijn de leerinhouden van leerjaar 3 gericht op beroepen en beroepsdilemma's?	☐	☐	☐	☐
14	Zijn de leerinhouden van leerjaar 4 gericht op vervolgopleidingsmogelijkheden?	☐	☐	☐	☐
Leeractiviteiten					
15	Zijn de leeractiviteiten gebaseerd op concrete praktijkervaringen?	☐	☐	☐	☐
16	Zijn er voor leerlingen keuzemogelijkheden?	☐	☐	☐	☐
17	Is er sprake van reflectie in de opdrachten door middel van dialoog?	☐	☐	☐	☐
18	Brengen de leeractiviteiten de leerling in contact met beroepsbeoefenaren?	☐	☐	☐	☐
19	Bevatten de leeractiviteiten beroepsdilemma's?	☐	☐	☐	☐
20	Vormen de leeractiviteiten de basis voor reflectieve loopbaangesprekken?	☐	☐	☐	☐
Docentrollen					
21	Heeft de school een LOB-coördinator of decaan aangesteld?	☐	☐	☐	☐
22	Heeft de LOB-coördinator of decaan taken en verantwoordelijkheden?	☐	☐	☐	☐
23	Heeft de school LOB-docenten of loopbaanbegeleiders aangesteld?	☐	☐	☐	☐
24	Hebben de LOB-docenten of loopbaanbegeleiders taken en verantwoordelijkheden?	☐	☐	☐	☐

Checklist LOB

Checklist LOB					
Stel u zelf bij het invullen van de checklist steeds de vragen: Waaruit blijkt dat? Hoe hebben we dat gerealiseerd? Waar zien we dat?		Ja, wij hebben dit gerealiseerd	Ja, dit is bijna gerealiseerd	Nee, dit is nog in ontwikkeling	Nee, dit moet nog gebeuren
Zie voor de verklaring van de begrippen de LOB-begrippenlijst .					
Bronnen en materialen					
25	Zijn docenten of loopbaanbegeleiders in staat reflectieve loopbaangesprekken te voeren?	☐	☐	☐	☐
26	Zijn de gebruikte leermiddelen in overeenstemming met de visie?	☐	☐	☐	☐
27	Bereikt men met de gebruikte leermiddelen de beoogde leerdoelen?	☐	☐	☐	☐
28	Ondersteunen de gebruikte leermiddelen de dialoog?	☐	☐	☐	☐
29	Zijn er voor de leerlingen keuzemogelijkheden?	☐	☐	☐	☐
Leeromgeving					
30	Is de leeromgeving praktijknabij?	☐	☐	☐	☐
31	Is de leeromgeving dialogisch?	☐	☐	☐	☐
32	Is de leeromgeving gericht op vraagsturing?	☐	☐	☐	☐
Tijd					
33	Is er structureel tijd ingeroosterd voor LOB-activiteiten?	☐	☐	☐	☐
34	Is er structureel tijd gepland voor loopbaanreflectie?	☐	☐	☐	☐
35	Hebben LOB-docenten voldoende tijd voor het voorbereiden en begeleiden van LOB-activiteiten?	☐	☐	☐	☐
Toetsing					
36	Hanteert de school duidelijke richtlijnen voor de beoordeling?	☐	☐	☐	☐
37	Wat wordt beoordeeld?	☐	☐	☐	☐
38	Hoe wordt beoordeeld?	☐	☐	☐	☐
39	Hoe wordt beoordeeld? Zijn er schoolbreed afspraken hoe de eisen van de leerlingen worden vastgelegd?	☐	☐	☐	☐

Bijlage 3 Begrippenlijst LOB

Begrippenlijst LOB

Deze begrippenlijst is een hulpmiddel om in het bestaande woud van begrippen 'door de bomen het (LOB) bos te kunnen zien', een gemeenschappelijke taal te ontwikkelen en om richting te geven aan de intensivering van het eigen LOB-programma.

Toelichting begrippenlijst

De voor LOB relevante begrippen zijn in alfabetische volgorde beschreven. Achtereenvolgens leest u het begrip, de eventuele afkorting en de betekenis. Vervolgens wordt aangegeven of het begrip vooral in de onderbouw, bovenbouw of het mbo gehanteerd wordt. Bij een aantal begrippen is een korte toelichting of een verwijzing naar achtergrondinformatie gegeven.

Kern en verwante begrippen

De begrippen die voldoen aan de uitgangspunten van praktijk nabije LOB en verwant zijn aan de huidige visie op LOB, zijn vet gedrukt. De overige begrippen zijn niet vet gedrukt en 'recht' opgenomen.

Wellicht ten overvloede, onze visie op LOB is:

- ervaringsgericht en praktijk nabij;
- leerlinggericht en vraaggestuurd;
- reflectief en dialogisch;
- gericht op de ontwikkeling van loopbaancompetenties.

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Algemene (basis) vaardigheden (of vakoverstijgende vaardigheden)		Tot de algemene vaardigheden behoren onder andere communiceren, samenwerken, informatie verwerken, verwerken, presenteren en experimenteren. Deze zijn beschreven in de kerndoelen van de onderbouw en in de preambule die voorafgaat aan de examenprogramma's van het vmbo.	X	X		Voorbeelden: <ul style="list-style-type: none"> • communiceren; • samenwerken; • informatie verwerven en verwerken; • presenteren; • experimenteren.
Arbeids-oriënterende stage		Kortlopende kennismaking met de beroepspraktijk.		X		Meer informatie over soorten stages en stage mogelijkheden is te vinden op: rijksoverheid stage info punt kom in het leerbedrijf
Arbeidsidentiteit		De mate waarin de leerling kan aangeven wat arbeid betekent voor zijn eigen leven en wat hij met arbeid kan betekenen voor anderen.		X	X	
Assessment		Beoordeling die bedoeld is voor selectie en kwalificatie. Een assessment kan verschillende vormen hebben.			X	
Bedrijfsbezoek		Excursie naar een bedrijf, ter oriëntatie en om leerlingen kennis te laten maken met (de verschillende functies binnen) het bedrijf.	X	X	X	

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Bedrijfssimulaties		Opdrachten die sterk lijken op opdrachten die in het werkveld uitgevoerd worden en waardoor leerlingen actief en samen met anderen kennis, attitudes en vaardigheden ontwikkelen.	X	X	X	
Beroepsbeelden		Beelden van de praktijktaken en benodigde kennis, houding en vaardigheden van beroepen en van de context waarin beroepen worden uitgevoerd.	X	X	X	
Beroepsdilemma		Een beroepsdilemma is een discussie (innerlijke strijd) voortkomend uit dilemma's/kwesties die spelen in concrete werksituaties, of situaties in het werkveld of de sector.	X	X	X	Een beroepsdilemma kan gaan over wat er gedaan moet worden, hoe het gebeurt en waarom het zo gebeurt, gezien vanuit verschillende tegengestelde standpunten. De waarden van de tegenstelling dienen verkend te worden, de argumenten pro of contra worden verzameld en een standpunt ingenomen.
Beroepsidentiteit		De mate waarin de leerling zichzelf identificeert met een bepaalde beroepsbeoefenaar en zichzelf in staat om dit beroep uit te voeren.		X	X	
Beroepsinteresstest (beroepskeuzetest)	BIT	Onderzoek naar persoonlijkheid en werkinteresse.	X			Meer informatie: www.123test.nl

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Beroepsoriënterende opdrachten		Praktijknabije opdrachten in de context van een beroep en/of werkveld.	X	X		
Beroepspraktijkvorming	BPV	Beroepspraktijkvorming/stage bij een bedrijf, instelling of organisatie.			X	Meer informatie: site kenniscentra
Beroepsvaardigheden		Vaardigheden die kenmerkend zijn voor een bepaald beroep.		X	X	Zoals: plannen; onderzoeken; ontwerpen; meten; produceren; installeren; monteren; testen; organiseren; verzorgen; begeleiden.
Buddystage		Beroepsoriënterende werkervaring onder begeleiding van een buddy (meestal een mbo niveau 4 deelnemer).		X	X	Zie ook: Draaiboek buddystage (2009) www.slo.nl/LOB
Coach		Docent / persoon die het beste uit de leerling weet te halen, de leerling op de juiste momenten kan stimuleren en motiveren.	X	X	X	
Competentiegericht onderwijs	CGO	Onderwijs waarin kennis, vaardigheden en houding als een geheel in aan de praktijk ontleende situaties aangeboden wordt.		X	X	
Competenties		Het vermogen van de leerling om in bepaalde (beroeps) situaties adequaat gedrag te vertonen.	X	X	X	
Decaan (1)		Studieadviseur, ondersteunt leerlingen bij het kiezen van een vervolgstudie en/of beroepsopleiding,	X	X		
Decaan (2)		Studieadviseur en curriculair leider aangaande het LOB-programma				

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Determinatie		Proces om elke leerling op een passende, uitdagende en perspectiefrijke plek in het onderwijs en op de arbeidsmarkt te krijgen.	X	X	X	
Dialogische leeromgeving		Leeromgeving waarbij de leerling, in dialoog met zichzelf en met anderen, vragen leert stellen zoals: <ul style="list-style-type: none"> • Wie ben ik? • Wat kan ik? • Wat wil ik? • Wat drijft mij? • Wat past bij mij? 	X	X	X	
Doorlopende leerlijn LOB		Een beredeneerde opbouw van tussendoelen en inhouden leidend naar een einddoel.	X	X	X	
Ervaringsgericht leren		Aan de praktijk ontleende activiteiten die gericht zijn op het opdoen van concrete ervaringen.	X	X	X	
Feedback	FB	Terugkoppeling (eenrichtingverkeer) van de docent naar de leerling over het product en het proces.	X	X	X	
Gastlessen		Persoon van buiten de school, bijvoorbeeld een beroepsbeoefenaar, die lessen verzorgt.	X	X	X	Meer informatie is te vinden op: bedrijf voor de klas

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Keuzebegeleidingslessen		Lessen gericht op de begeleiding van het keuzeproces van de leerling.		X		
Krachtige loopbaangerichte leeromgeving		Praktijknabije leeromgeving, waarbij de leerling vraaggestuurd ervaringen opdoet en hierover kan reflecteren met andere(n) (volwassenen).		X	X	
Kwalificatiedossier	KD	Een kwalificatiedossier beschrijft voor een mbo-opleiding voor een specifiek beroep of beroepsgroep de kwalificatie-eisen: <ul style="list-style-type: none"> • de inhoud van het beroep; • de benodigde competenties voor een beginnende beroepsbeoefenaar; • de benodigde kennis en vaardigheden voor een beginnende beroepsbeoefenaar. 			X	De kwalificatiedossiers van het mbo zijn te vinden op: mbo-2010
Leerplein		Leeromgeving die bestaat uit kenmerkende praktijksituaties.	X	X	X	
Leerwerktraject		Een combinatie van werken en leren in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo.		X		Meer informatie over soorten stages en stage mogelijkheden: stages-in-het-vmbo stageinfopunt kominhetleerbedrijf

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Leven lang leren	LLL	Activiteiten die gedurende het hele leven ontplooid worden om kennis, vaardigheden en competenties vanuit een persoonlijk, burgerlijk/sociaal en/of werkgelegenheids-perspectief te verbeteren.			X	Bron: Ministerie van OCW www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw
LOB-coördinator		Functionaris die in de school LOB-activiteiten coördineert, bewaakt en deze afstemt met het curriculum.	X	X		
Loopbaanbegeleider Loopbaancoach		Functionaris die de individuele leerling begeleidt, volgt en helpt in zijn ontwikkeling en met het keuzeprocess.		X		Ook wel LOB-docent genoemd.
Loopbaancompe- tenties		Vijf competenties die de leerling, gedurende zijn hele leerloopbaan, maar ook daarna, in zijn arbeids- en levensloopbaan kan gebruiken om tot goede keuzes te komen: <ul style="list-style-type: none"> • Kwaliteitenreflectie: Wat kan ik het best? • Motievenreflectie: Waar ga en sta ik voor? • Werkexploratie: Waar ben ik het meest op mijn plek? • Loopbaansturing: hoe bereik ik mijn doel? • Netwerken: Wie kan mij helpen mijn doel te bereiken? 		X	X	Meijers, F., Kuijpers, M., & Bakker, J. (2006). Over leerloopbanen en loopbaanleren. <i>Loopbaancompetenties in het (v)mbo</i> . Driebergen: Het Platform Beroepsonderwijs.

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Loopbaandialoog (loopbaanreflectie- gesprek)		Open gesprek tussen loopbaanbegeleider (of mentor) en leerling waarin de loopbaanbegeleider de leerling helpt verbanden te leggen tussen ervaringen binnen- en buiten school, terug te kijken en vooruit te kijken.		X	X	
Loopbaanleren	LBL	Het leerproces waarin studenten gaandeweg zelfsturend worden wat betreft hun (studie)loopbaan.			X	Loopbaanleren en – begeleiden in het hbo (Kuijpers en Meijers, 2008).
Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB)	LOB	Het doel van LOB is dat leerlingen <i>leren</i> kiezen en het keuzeprocess leren doorgronden, om zo voorbereid te zijn op een leven waarin steeds weer keuzes voor opleiding en arbeid gemaakt moeten worden. Centraal in het LOB-proces staat het ontwikkelen van loopbaancompetenties.		X		
Maatschappelijke stage		Een vanuit het onderwijs georganiseerde bijdrage van de leerling aan de samenleving door vrijwilligerswerk.	X	X		Meer informatie is te vinden op: maatschappelijkstage
Meeting Point		Schakel tussen school, buurt, organisaties en bedrijven.		X	X	Ook wel dienstencentrum genoemd. Diverse vmbo-scholen en ROC 's hebben een dienstencentrum.
Mentor		Begeleider van een groep leerlingen in het groeps-, leer- en keuzeprocess.	X	X		

Naam	Afkorting	Betekenis en functie				Toelichting
			Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	
Mentorlessen		Lessen gericht op het begeleiden van studievoordigheden, sociale vaardigheden en beroepsoriëntatie.	X	X		
Ontwikkelingsgericht onderwijs		Onderwijs dat is gericht op de ontwikkeling en vorming van de leerling en de persoonlijke identiteit van de leerling.	X	X	X	
Opleidingsbeeld		Beeld van de leeromgeving, de inhoud en inrichting van onderwijs in het vervolgonderwijs.	X	X	X	
Oriëntatie op leren en werken		Examendomein in de examenprogramma's van alle avovakken. Soms als vak op het lesrooster als Oriëntatie op studie en beroep (OSB).		X		Meer informatie is te vinden op: www.examenblad.nl
Persoonlijk Activiteitenplan	PAP	Plan waarbij de deelnemer op de korte termijn aangeeft welke activiteiten hij wil ondernemen om zijn doelen te bereiken.			X	
Persoonlijk Ontwikkelingsplan	POP	Plan waarbij de deelnemer zijn persoonlijke en professionele ontwikkeling voor de lange termijn kan plannen.		X	X	
Portfolio	pf	Registratie van verworven kennis, vaardigheden en competenties.		X	X	Vaak in de vorm van een verzameling bewijzen.
Praktijklokaal		Lokaal voor onderwijs in praktijkvakken waarin praktijksimulaties mogelijk zijn of praktische vaardigheden geoefend kunnen worden.		X	X	

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Praktijknabij		De mogelijkheid om ervaringen in de praktijk op te doen met realistische opdrachten.		X		Indien het realiseren van de echte praktijksituatie niet mogelijk is, kan deze gesimuleerd worden. Meer informatie is te vinden op de sites: sapfabriek en maasleerfabrieken
Praktische sectororiëntatie	PSO	Actieve, motiverende, onderwijsvorm, die leerlingen in de onderbouw van het vmbo de mogelijkheid biedt om kennis te maken en ervaring op te doen met de vier sectoren.	X			
Proeve van bekwaamheid	PvB	Eindopdracht waarin een leerling in de praktijk laat zien dat hij de competenties van een beginnend beroepsbeoefenaar beheerst.			X	
PSO-docent		Docent die de lessen en organisatie rondom praktische sectororiëntatie verzorgt.	X			
PSO-modulen		Lessen van een bepaalde omvang die deel uitmaken van een programma	X			
Realistische beroepsactiviteiten		Activiteiten die in een beroepssituatie worden uitgevoerd.	X	X	X	
Reflectie		Proces waarbij de leerling terugkijkt op zijn eigen handelen, betekenis geeft aan zijn opgedane ervaringen en vooruitblijkt wat hij met de ervaringen gaat doen.	X	X	X	
Sectorbeelden		Beelden van de werkzaamheden in een sector en van de context waarin de werkzaamheden uitgevoerd worden.	X			

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Sectororiëntatie	SO	Brede oriëntatie van leerlingen op de sectoren economie, groen, techniek en zorg en welzijn.	X	X		
Snuffelstage		Kortlopende kennismaking met de beroepspraktijk.		X		Meer informatie over soorten stages en stagemogelijkheden zijn te vinden op: rijksoverheid stageinfopunt kominhetleerbedrijf
Sociale vaardigheden	SOVA	Vaardigheden gericht op het menselijk contact, de sociale omgang met anderen.	X			Voorbeelden: <ul style="list-style-type: none"> • contacten leggen; • een gesprek beginnen; • omgaan met kritiek; • opkomen voor jezelf; • omgaan met gevoelens; • omgaan met pesten.
Sollicitatieproject		Project om leerlingen te laten oefenen in het solliciteren. Achtereenvolgens komen de vacaturekeuze, het schrijven van een sollicitatiebrief en het sollicitatiegesprek in een realistische context aan de orde.		X		Veelal in samenwerking met plaatselijke werkgevers, bijvoorbeeld via: <ul style="list-style-type: none"> • Rotary; • verenigingen van werkgevers; • ondernemersverenigingen; • de Kamer van Koophandel.
Speed dating		Werkvorm om leerlingen door middel van korte gesprekken snel in contact te brengen met beroepsbeoefenaren (bijvoorbeeld in verband met een stage of bedrijfsbezoek).		X	X	

Naam	Afkorting	Betekenis en functie	Vmbo onderbouw	Vmbo bovenbouw	Mbo	Toelichting
Studeeadviseur		Functionaris die de individuele leerling adviseert tijdens zijn/haar studieloopbaan.			X	
Studieloopbaan-begeleider		Degene die de leerlingen begeleidt bij het leer- en loopbaanproces gedurende de schoolloopbaan.		X	X	
Toelatingstest		Test met als doel te kijken of een leerling tot een opleiding kan worden toegelaten.			X	
Vakkenintegratie	VI	Inhoudelijke afstemming en samenwerking tussen vakken of tussen vakken en beroepsgerichte programma's		X		
Vmbo Carrousel		Beroepsoriënterende excursies, waarbij leerlingen in groepjes meerdere bedrijven of instellingen bezoeken.		X		Meer informatie is te vinden op: vmbocarrousel
Voortgangsgesprek		Gesprek over de vorderingen van een leerling met de focus op schoolresultaten.	X	X	X	
Vraaggestuurd onderwijs		Onderwijs waarbij rekening gehouden wordt met de leervragen van de leerling.		X	X	Meer informatie is te vinden op de site: http://www.Leraar24.nl
Werkplekken-structuur (werkpleksimulatie)	WPS	Leeromgeving waarbij leerlingen rouleren langs werkveldopstellingen.		X		

Bijlage 4 Checklist LOB-lesmateriaal

Checklist LOB-lesmateriaal Zie voor de verklaring van de begrippen de LOB-begrippenlijst .		In hoeverre komt dit tot uiting in het lesmateriaal?			
A: relevant		--	-	+	++
1	Het lesmateriaal staat in het teken van het keuzeproces.	☐	☐	☐	☐
2	In leeractiviteiten staan beroepscontexten centraal.	☐	☐	☐	☐
3	Leerlingen worden in contact gebracht met beroepsbeoefenaren.	☐	☐	☐	☐
4	Het lesmateriaal bevat beroepsdilemma's.	☐	☐	☐	☐
5	Reflectiemomenten zijn duidelijk herkenbaar.	☐	☐	☐	☐
6	In het lesmateriaal zitten keuzemogelijkheden voor leerlingen.	☐	☐	☐	☐
7	Leeractiviteiten weerspiegelen de werkwijze op mbo.	☐	☐	☐	☐
8	(Ruimte voor eigen criteria)	☐	☐	☐	☐
B: consistent					
9	De opdrachten in het lesmateriaal staan in relatie tot elkaar.	☐	☐	☐	☐
10	Er is een logische opbouw in complexiteit.	☐	☐	☐	☐
11	Het lesmateriaal sluit aan, bouwt voort op eerder lesmateriaal.	☐	☐	☐	☐
12		☐	☐	☐	☐
C: bruikbaar (naar verwachting)					
13	Leerlingen kunnen grotendeels zelfstandig met het lesmateriaal aan de slag.	☐	☐	☐	☐
14	Het lesmateriaal sluit aan bij de belevingswereld van de leerling.	☐	☐	☐	☐
15	Het lesmateriaal is haalbaar qua tijd.	☐	☐	☐	☐
16	De opdrachten zijn voldoende gevarieerd.	☐	☐	☐	☐
17	De schrijfstijl past bij het niveau van de leerlingen.	☐	☐	☐	☐
18	De lay-out past bij het ontwikkelingsniveau van de leerlingen.	☐	☐	☐	☐
19		☐	☐	☐	☐

Checklist LOB-lesmateriaal Zie voor de verklaring van de begrippen de LOB-begrippenlijst .		In hoeverre komt dit tot uiting in het lesmateriaal?			
D: effectief					
20	Door het lesmateriaal krijgt de leerling een beeld van zichzelf.	☐	☐	☐	☐
21	Door het lesmateriaal krijgt de leerling een beeld van de sector.	☐	☐	☐	☐
22	Door het lesmateriaal ontwikkelt de leerling een beroepsbeeld .	☐	☐	☐	☐
23	Door het lesmateriaal ontwikkelt de leerling een opleidingsbeeld.	☐	☐	☐	☐
24	Door het lesmateriaal leert de leerling kiezen.	☐	☐	☐	☐
25		☐	☐	☐	☐

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo